

REFLEXIONS GEOGRÀFIQUES AL VOLTANT DE LA TOPONÍMIA MARÍTIMA DE LA COSTA DEL MARESME

RAMON BOTER DE PALAU I GALLIFA

PRESENTACIÓ

A partir d'un inventari de topònims marins, que pren com a marc geogràfic de referència la costa central de la comarca del Maresme, fem una reflexió de com els canvis dels aprofitaments del mar i la costa per part de l'home incideixen en la desaparició i en la formació dels topònims marítics.

Per portar a terme aquesta anàlisi hem inventariat els topònims relatius al medi físic marí i els topònims referits a les activitats de l'home relacionades amb el mar. L'inventari ha estat elaborat a partir de fonts escrites, fonts cartogràfiques i, finalment, s'ha completat amb el testimoni oral de Carles Torrents i Sans, pescador del barri mariner de Can Sanç (Sant Andreu de Llanerres). Les fonts d'informació de l'inventari les hem relacionat al final de l'article.

Els topònims, bo i ser conscients que en el mar les demarcacions administratives dels municipis són intangibles, els hem agrupat en funció del municipi davant del qual eren. L'inventari inclou toponímia marítima de les següents poblacions costaneres: Vilassar de Mar, Cabrera de Mar, Mataró i Sant Andreu de Llanerres.

A banda dels noms de lloc sotaiguats i les senyes dels pescadors, hem inventariat també les noves denominacions derivades de l'establiment de ports esportius, espigons i platges consolidades recentment pel seu ús recreatiu.

EL CONTEXT GEOGRÀFIC

La comarca del Maresme és una llenca de terra alineada de nord-est a sud-oest, la qual s'estén des del riu Besòs fins a la Tordera. La costa d'aquesta comarca, situada al nord-est de Barcelona, es coneix per costa de Llevant. El Maresme es caracteritza per estar tancat per mestral per la serralada Litoral, la qual discorre paral·lela a la línia de la costa. Al peu de muntanya d'aquesta serralada s'estén una plana fins al mar, en la qual trobem les poblacions més populoses de la comarca. La capital comarcal és Mataró. Descriure la forma que té la comarca no vindria a tomb en el context de la comunicació, si no fos pel nom d'aquesta

terra: Maresme. Aquest nom, segons Joan Coromines, prové de la paraula *OS MARITIMUM*, que significa, en paraules del mateix filòleg, “costa de la mar”, és a dir un territori situat al llarg de la costa (Coromines, 1991).

La comarca, aprofitant la seva posició costanera, ha estat tradicionalment oberta al mar, tant per la pesca com per les possibilitats que li ha representat per tal de comunicar-se amb la resta del món per via marítima. Un parell de mostres d'aquesta imbricació entre l'home i el mar a la comarca són: d'una banda, la gran rellevància que ha tingut històricament la construcció d'embarcacions en les diferents drassanes del litoral maresmenc; i, de l'altra, que pels volts del segle XVIII, la ciutat de Mataró esdevé cap d'una de les províncies marines en què va ser dividida la costa peninsular. La província marítima de Mataró s'estenia des de Montgat fins a Tossa de Mar. Aquesta capitalitat es va perdre a favor d'Arenys de Mar l'any 1973, quan l'Estat espanyol va redefinir de nou les zones marines peninsulars (Llovet, 2000).

BREU CARACTERITZACIÓ DE LA COSTA MARESMENCA

La façana litoral del Maresme està formada per un front continu de platges, per tant es caracteritza per tenir una costa de perfil baix. Les platges de sorra daurada d'aquest litoral s'alimenten de materials saulonencs, els quals provenen de les múltiples rieres que davallen de la serralada Litoral. La costa maresmenca no és gens articulada, o sigui que no presenta entrants ni sortints naturals. Aquest fet és molt transcendent per a la gent de mar d'aquesta costa, ja que implica que no hi hagi cap abric —o port natural— per guardar-hi les embarcacions a redossa del vent de llevant. No ha estat fins modernament que s'han construït els primers ports del Maresme. El port de pesca més antic de la comarca, inaugurat l'any 1952, és el d'Arenys de Mar (GEC, 1998).

Segons l'historiador mataroní Joaquim Llovet, una de les característiques principals d'aquesta costa és de ser fondal, això vol dir que permet aconseguir ja una certa profunditat a pocs metres de la platja. Això constitueix un avantatge força important per a les drassanes històriques de tota aquesta costa, ja que representa poder avarar embarcacions de bastant calat (Llovet, 1970).

LA TOPONÍMIA TRADICIONAL

La toponímia sotaiguada (o talassonímia), les senyes i les llums constitueixen un món molt particular; és un món que tradicionalment ha estat propi de la gent del mar. Talassònims, senyes i llums les considerem com a denominacions tradicionals, ja que són les genuïnes, atès que pescadors i mariners les han utilitzat sempre.

Els talassònims són els noms de lloc que en principi formen part de l'univers mental dels pescadors per designar diferents llocs del fons marí, els quals resulten intangibles per als terrassans no avesats al medi marítim. Per a un pescador, cada paratge pot resultar ple de matisos si parteix, d'una banda, del coneixement del relleu submarí transmès de generació en generació a les famílies de pescadors; i, de l'altra, si parteix de la pròpia experiència,

a còpia de feinejar durant molts anys en els mateixos fondals. L'ús d'escandalls per sondejar el fons i conèixer la fondària i el substrat del fons marí, o bé conèixer els punts on s'enganxen les arts són mètodes indirectes que el pescador aprofita per reconèixer sectors diferenciats del fons del mar. La suma d'aquest coneixement empíric i el llegat del saber de l'ofici de pescador per transmissió oral fa que els pescadors vells coneixin el fons del mar com el palmell de la seva mà.

Per identificar els diferents llocs que conformen l'espai submarí on el pescador feineja cal un sistema d'orientació, el qual es coneix amb el nom de *senya*.

A banda de les senyes i els talassònims, més avall, també farem esment de les llums; és a dir aquells punts d'il·luminació de terra ferma que els pescadors usen com a referent per a la navegació nocturna.

Ara bé, tot aquest món toponímic tan ric, format per talassònims, senyes i llums és en vies d'extinció. L'aparició de la tecnologia, que ha representat un avenç notabilíssim per a la gent de mar, ha implicat que ara les embarcacions puguin feinejar a molts llocs diferents; per tant, els sectors tradicionals de pesca de cada embarcació s'han ampliat molt gràcies a la major potència de les barques. L'aparició, també, dels sistemes de navegació per satèl·lit ha fet que els sistemes tradicionals d'orientació per senyes hagin quedat obsolets. De la mateixa manera l'aparició dels aparells sonda permeten, a l'instant, detectar en quins punts hi ha obstacles per a les xarxes. Ara, per tant, ja no és necessari identificar els fondals a partir de les senyes. Tot això comporta, per tant, que per als pescadors actuals les senyes i els talassònims siguin innecessaris. Amb la desaparició dels pescadors grans, que són els darrers testimonis orals d'aquests noms de lloc seculars, desapareixerà tot un món toponímic molt específic de la gent de mar. En aquest sentit, creiem urgent la recopilació d'aquestes denominacions ancestrals.

La talassonímia

La toponímia sotaiguada, suposem en primera instància, tendeix a reflectir la topografia del fons marí. Ara bé, comprovar-ho és força complicat, ja que el relleu marí és molt poc palpable.

En el sector que hem inventariat hi ha una gran profusió de talassònims que connoten prominències del relleu. Per exemple, la presència de topònims amb els genèrics *roc* (i derivats), *turó*, *castell* (els Rocs Perduts, el Roquer, el Turó de la Sila, els Castells) així ens ho fan pensar. També hi ha noms que designen depressions. Són topònims que porten els genèrics *sot*, *clot* o *fondo* (el Sot de les Cabres, el Clot del Xufang o el Fondo). Volem remarcar que, dins el conjunt de talassònims que hem inventariat, hem detectat que per cada dos talassònims que portaven un genèric referit a una prominència n'hi havia només un que fes al·lusió a una depressió. Extreure conclusions d'aquesta constatació pot ser agosarat. Pensem, en tot cas, que per al pescador li pot ser més rellevant conèixer possibles destorbs que ha d'evitar, ja que les arts se li poden enganxar, que els fondals. Partint d'aquesta suposició no podem afirmar que hi hagi menys fondals que sortints. De tota manera, segons l'inventari realitzat, ens atrevim a afirmar que estem davant d'un fons marí força accidentat. Aquesta sinuositat del relleu l'afirmem sense posar-ho en dubte, en especial si ho comparem amb

altres sectors marítims de la costa catalana. Per exemple, a les costes del golf de Sant Jordi, al nord del delta de l'Ebre, el relleu submarí és molt més planer, car l'aportació de materials sedimentaris del riu Ebre fa que l'orografia submarina d'aquest lloc sigui molt més suau.

Les senyes o sistemes de referències

Les senyes són els sistemes tradicionals d'orientació que han utilitzat els pescadors. Consisteixen en una línia imaginària que traça el pescador que parteix d'un punt de terra llunyà i que enfila amb un punt de terra ferma més proper (conegut per *enfilall*) a la línia de la costa. Les senyes s'utilitzen, en especial, per localitzar els fondals on els pescadors feinegen. Una senya molt coneguda pels pescadors maresmencs és, per exemple, "el Montseny per Sant Mateu". La muntanya del Montseny, situada a l'última línia de les carenes des del mar estant, constitueix una senya cabdal, la qual s'enfila amb el turó de Sant Mateu, situat a la línia de carena que resta en primer terme. Aquesta senya concreta identifica un fondal determinat. El Montseny és, en general, una referència obligada per als navegants del Maresme. De fet, l'etimologia del topònim Montseny és prou aclaridora. La paraula prové del llatí *montem signum*, és a dir, "la muntanya senyal" (Coromines, 1991). La seva elevació, especialment en relació amb les muntanyes que l'envolten, fan del Montseny un massís que sobresurt notablement en la línia de l'horitzó del que constitueix la serralada Prelitoral. El Montseny també és una bona senya per als pescadors de la comarca de la Selva, al nord de la Tordera.

De senyes, n'hi ha moltes. De fet, n'hi ha tantes com perspectives de diferents llocs sotaiguats vulguin situar els pescadors. No obstant això, les senyes que hem inventariat són les que, en paraules del nostre informador Carles Torrents, són universals; és a dir, que són conegudes per la majoria de pescadors. Algunes senyes universals del Maresme són el castell de Burriac, el Montcabrer, els campanars de Santa Maria de Mataró i de Sant Andreu de Llavaneres.

Aquest sistema d'orientació particular dels pescadors fa que la gent d'aquest gremi, probablement l'ofici en què cal un més bon coneixement fonamentat en l'experiència, conegui molt bé la geografia del seu entorn de treball immediat.

Les llums

Les llums, tal com ja apuntàvem més amunt, són aquells punts d'il·luminació de terra ferma que utilitzen els pescadors amb una finalitat molt concreta: orientar el patró de l'embarcació quan navega de nit. No ens atrevim a afirmar que siguin noms de lloc en un sentit estricte, encara que individualitzin una porció de l'espai durant unes hores determinades, que correspondrien a la nit. Les llums, per tant, són noms molt particulars; d'una banda, perquè només tenen raó de ser per la perspectiva dels qui naveguen i, de l'altra, perquè són unes denominacions que tenen una raó de ser des d'un context històric molt concret, que correspon als primers anys de l'electrificació de les nostres poblacions. Ara, gairebé, ja no s'empren per culpa de la gran contaminació lumínica que hi ha a les nostres costes. Abans, en canvi, quan el litoral maresmenc no estava tan urbanitzat, era molt més fàcil individualitzar cada llum de la costa i, per tant, denominar-la pel nom del lloc on era la llum.

Davant de la costa de Sant Andreu de Llavaneres, per exemple, eren molt conegudes les llums del campanar de Santa Maria de Caldetes i les del barri de Can Sanç.

Una altra llum molt important per als homes de mar de la comarca és la farola de Calella. Aquest nom fa referència a un far situat al capdamunt d'un dels pocs roquissers de la comarca que arriba fins al mar. Aquest far encara és un referent per als qui naveguen de nit per la costa del Maresme.

LA TOPONÍMIA NOVA

Quan fem al·lusió a toponímia nova ens referim a noms de lloc lligats a l'ús modern que s'ha fet de la costa, en especial, a l'ús turístic que se n'ha fet aprofitant les possibilitats de sol i platja que ofereix la comarca.

El cas més emblemàtic d'aquestes noves denominacions són els topònims que reben les platges del Maresme. A la necessitat de denominar les platges per diferenciar-les s'hi ha sumat una realitat ben palesa a tot el litoral maresmenc; ens referim al fet que la costa maresmenca, des de fa cinquanta anys ençà, ha quedat fragmentada amb motiu de l'aparició d'espigons, esculleres i ports esportius. Això ha propiciat que on abans hi havia una platja llarguíssima ara, amb la fragmentació d'aquest espai, n'hagin aparegut diverses.

Per exemple, per als pescadors de Sant Andreu de Llavaneres, tradicionalment, només hi havia una platja, que coneixien pel seu nom comú, és a dir, per *la platja*. Ara, en canvi, arran del canvi d'ús que es fan d'aquests espais al lindar de la terra ferma i el mar es designen amb noms ben diferenciats. L'aparició d'espigons i del port Balís també han afavorit l'aparició de nous topònims. Per exemplificar-ho, en aquest tram de la costa de Sant Andreu de Llavaneres, antigament coneguda pel genèric *la platja*, ara hi trobem la platja de l'Estació i la platja de les Barques.

Un cas similar el trobem a Mataró; la creació del port esportiu en aquesta ciutat l'any 1992 ha creat una petita platja entre el contradic del port de Mataró i un petit espigó situat en un emplaçament arrecerat del vent de llevant. Aquest nou espai s'ha batejat amb el nom de *platja de Pequín*. Al Mataró de la primera del segle *xx* el sistema per denominar les platges es feia en relació amb el carrer que tenien davant. Per exemple, era molt comú sentir a parlar de la platja davant del carrer Sant Pere o de la platja davant del carrer Sant Francesc de Paula. Són carrers del raval mariner de la població, en el qual, tradicionalment, vivien la majoria dels mariners i pescadors de la població ja des del segle *xviii*.

Els noms dels ports esportius i dels clubs nàutics de la comarca són també un clar exponent de topònims lligats a l'ús recreatiu i modern del mar.

L'INVENTARI

VILASSAR DE MAR I CABRERA DE MAR

Toponímia referida a construccions de l'home

Club Nàutic Vilassar de Mar, el

Espigó de Garbí, l'

Espigó de Llevant, l'

Toponímia sotaiguada

Barra d'en Grimau, la

Barreta d'en Prim, la

Barreta de Terra, la

Cap Sa Tira, el

Claps d'en Pablito, els

Claps d'en Valentó, els

Clot del Xufang, el

Fonera, la

Forts de Sant Vicenç, els

Garraf, el

Garraf, el

Llagostera, la

Lloses, les

Marbrera, la

Mina, la

Nastasia, la

Olivera, l'

Ou, l'

Pins, els

Pla de l'Aguda, el

Primera, la

Refarda, la

Roca Balena, la

Roca de Cabrera, la

Roca Llarga, la

Rocs Perduts, els

Roldosa, la

Romaguera, la

Roquer, el

Roquetes, les

Santa Creu, la

Sapes, les

Segala, la

Sot de les Cabres
Sotet, el
Terça, la
Turó de la Sila, el
Zona Llovarrera, la

Oronímia costanera

Platja de l'Almadrava, la
Platja de l'Astillero, la

Senyes

Castell de Burriac, el
Campanar, el
Casilla del Guardagulles, la
Casino, el
Estació del Ferrocarril, l'
Hostal de l'Arengada
Montcabrer
Montserrat per Sant Mateu
Riera d'Argentona
Sant Mateu

MATARÓ

Toponímia referida a construccions de l'home

Club Nàutic de Mataró, el
Centre Natació Mataró, el
Contradic, el
Dic de Llevant, el
Dic de Migjorn, el
Espigó, l'
Far, el
Moll de Llevant Nord, el
Moll de Llevant Sud, el
Moll de Ribera, el
Port de Mataró, el

Toponímia sotaiguada

Clap de Boet de Terra, el
Força, la
Matella, la
Niny Armat Gran, el
Niny Armat Petit, el

Roca de la Torre, la
Roquer de Terra, el

Oronímia costanera

Platja de Pequín, la
Platja de Sant Simó, la
Platja del Callao, la
Platja del Varador, la
Punta d'en Boet, la

Senyes

Ermita de Sant Simó, l'
Campanar de Santa Maria de Mataró, el
Castell de Burriac, el

SANT ANDREU DE LLAVANERES

Toponímia referida a les construccions de l'home

Port Balís, el
Far, el

Toponímia sotaiguada

Bangarró, el
Borja, la
Castells, els
Dalt del Negre
Farola del Peu, la
Farola per la Punta, la
Fondo, el
Mamellons de Fora, els
Negre Petit, el
Peu del Negre, el
Punta del Morrell, la
Punta, la
Regana, la
Reganeta, la
Roques dels Mamellons, les
Sapa, la
Sima, la
Sot de la Regana, el
Torres, les
Turó, el

Oronimia costanera

Platja de l'Estació, la
Platja de Llavaneres, la
Platja de Caldetes, la

Senyes

Can Berenguer
Can Catà
Can Met per Can Cassany
Can Polindo per l'Església Nova
Can Sanç per Can Cassany
Can Sanç per l'Església Vella
Can Sanç per la Caseta d'en Polindo
Can Xifré
Farola de Calella, la
Lorita, la
Sant Pau
Turó de Montalt, el
Turó de Pollastre, el
Turó del Mig, el
Turó del Mig, el

Llums

Farola de Calella, la
Llum de Can Sanç, la
Llum de l'Estació de Mataró, la
Llum de Santa Maria de Caldetes, la
Llum del Campanar de Canet, la

BIBLIOGRAFIA

- BATRÉS I SALA, G.; MANAU I GRAUPERA, F. *Recull històric de Sant Andreu de Llavaneres*. Sant Andreu de Llavaneres: Ed. Caixa d'Estalvis Laietana i Arxiu Parroquial de Sant Andreu de Llavaneres, 1985.
- COROMINES I VIGNEAUX, J. *Onomasticon Cataloniae*. Barcelona: Ed. Curial Edicions Catalanes- Caixa de Pensions, 1983-1991.
- GUARDIOLA I PRIM, L. *Sant Joan de Vilassar*. Vilassar de Mar: Ed. Indústries Gràfiques Garcia, 1955.
- LLOVET I VERDURA, JOAQUIM. *Constructors navals de l'ex-província marítima de Mataró 1816-1875*. Premi Iluro 1970, Caixa d'Estalvis Laietana, núm. 17. Mataró: Ed. Minerva, 1970.

— *Mataró, dels orígens de la vila a la ciutat contemporània*. Mataró: Ed. Caixa d'Estalvis Laietana, 2000.

MAS I GIBERT, XAVIER. *Memorial dels pescadors i els peixos. Converses amb Francesc Isern. Tres-cents anys de tradició marinera al litoral del Maresme*. Accèssit al Premi Iluro 1993. Caixa d'Estalvis Laietana, núm. 51. Barcelona: Ed. Ramon Ruiz, 1977.

MANENT I SEGIMON, ALBERT. *Els noms populars de nivols, boires i vents del Maresme*. Vilassar de Mar: Ed. Oikos-Tau, 1996.

MONTAÑA I MARTÍ, M. TERESA. *Els noms de llocs sotaiguats de la mar sigetana a la rapitencà*. XIII Beca Manuel de Montoliu. Tarragona: Ed. Diputació de Tarragona, 1991.

CARTOGRAFIA

INSTITUT CARTOGRÀFIC DE CATALUNYA I EDICIONS PROA, S.A. *Mapa Topogràfic de Catalunya* (1995 i 1998). Diversos fulls. [Mapa a escala 1:5 000].

AMICS DE VILASSAR. *Esquema batimètric i litològic dels fondals mariners de Vilassar* [Original de R. Muns i Vilaró]. Vilassar de Mar (3a edició).

Plano del fondeadero de Mataró levantado en 1884 por la Comisión Hidrográfica al mando del Capitán de fragata D. Rafael Pardo de Figueroa (Madrid, 1886). Cadix, 1950, núm. 287.